

Píše Marie Škarpová

(E*forum, 26. 01. 2022)

Jistebnický kancionál patří mezi ty české knihy, jejichž název zná asi každý český maturant, ale nikdo je nečte. Jedním z důsledků této skutečnosti je, že většina Čechů vůbec netuší, jaký zpěvní repertoár tento rukopisný kodex vlastně osahuje. Ze školních dob se v mysli asi nejčastěji vynoří píseň *Ktož jsú Boží bojovníci* a u pilnějších jedinců případně ještě *Povstaň, povstaň, veliké město pražské*. Z hodin hudební výchovy možná v něčí paměti zůstal zasut zážitek z poslechu nahrávky některé z obou zmíněných písní v úderném podání velkého mužského sboru a snad i učebnicová poučka, že pouhé zaslechnutí zpěvu statečných husitských Božích bojovníků vzbuzovalo v řadách nepřítele panickou hrůzu a obracelo ho na zběsilý úprk.

Ono se ostatně není co divit, že *Jistebnický kancionál*, ač stále prohlašovaný za kanonické dílo české literární a hudební kultury, neznají ani sami Češi. Jeho dosavadní ediční zpřístupňování bylo totiž převážně velmi jednostranné. Už od počátku jeho novodobé historie, jež se započala v roce 1872, kdy ho při probírce knihovny na jistebnické faře objevil čirou náhodou zvědavý student táborského gymnázia Leopold Katz, lze v české společnosti sledovat enormní zájem o onen velmi specifický typ duchovní písně vyzývající každého pravého křesťana nejen k duchovnímu, ale též fyzickému boji, a to i navzdory tomu, že tento typ je v jistebnickém rukopise, obsahujícím bezmála čtyři stovky duchovních zpěvů a písní, zastoupen jen minimálně. Přesto již v první, početně velice skromné edici, která byla otištěna jako příloha nálezkové zprávy *Jistebnického kancionálu*, suverénně dominoval. Není to tedy zdaleka jen dědictví sugestivního ideologického výkladu Zdeňka Nejedlého a jeho dotažení *ad absurdum* v padesátých letech 20. století v militantních proklamacích o komunistickém hnutí coby dědici husitských bojových revolučních tradic. Ostatně repertoár *Jistebnického kancionálu* ještě dosud nebyl v úplnosti edičně zpřístupněn: vydávání celého jistebnického hudebního kodexu po vícero plánovaných, leč nakonec vždy nerealizovaných edičních projektech započalo teprve v roce 2005, a z proponovaných pěti svazků doposud vyšly pouze dva.

Zpochybnit ono výše zmiňované české národní klišé se tak mnohem spíše než edicím daří jinému médiu, a sice kompaktnímu disku, který pod názvem ***Jistebnický kancionál. Sound of the Bohemian Pre-reformation*** vydalo v loňském roce hudební nakladatelství Supraphon. V této nahrávce obsahující dvě desítky skladeb z jistebnického kodexu bychom totiž ony notoricky známé husitské písně hledali marně. Podobně se její hudební provedení až provokativně rozchází se zavedenou interpretační praxí: namísto mužným hlasům témbrou a síly Akademického souboru písní a tanců Ruské armády A. V. Alexandrova byla jejich interpretace svěřena hlasům

ženským, a to českému ženskému vokálnímu souboru zaměřenému na interpretaci staré hudby ***Tiburtina ensemble***.

Jak vysvětluje v bookletu kompaktního disku umělecká vedoucí souboru a zároveň dramaturgyně nahrávky Barbora Kabátková, výběr repertoáru z jistebnického rukopisu i volba ženských hlasů byly záměrné. Tento přímo programový rozchod s dosavadními selekčními kritérii při zpřístupňování repertoáru *Jistebnického kancionálu* i s dosavadní interpretační praxí přitom považují za krok velmi zdařilý. Nejde totiž o prvoplánově samoučelné gesto dělat věci za každou cenu pokud možno úplně jinak než doposud, nýbrž jde o gesto poučené, podložené erudicí a svědčící o znalosti zpřístupňovaného hymnografického pramene, o gesto výsostně vstřícné k povaze repertoáru tohoto vpravdě unikátního bohemikálního hudebního rukopisu z přelomu dvacátých a třicátých let 15. století.

Ostatně už samo novodobé označení jistebnického kodexu jako kancionálu je valně nepřesné. Nejde totiž zdaleka pouze o zpěvník duchovních písní, jakkoli jich jistebnický rukopis obsahuje na svou dobu až nebývale velké množství, ale též o soubor chorálních zpěvů římské liturgie. *Jistebnický kancionál* je tedy také a především graduálem, breviářem, misálem i antifonářem, byť zpěvy v něm zapsané nenabízejí repertoár pro celý církevní rok. Jejich jedinečnost spočívá v něčem jiném: téměř všechny jsou v češtině. Tato skutečnost z *Jistebnického kancionálu* činí nejstarší známý doklad překlada latinské římské liturgie do vernakulárního jazyka, tj. jazyka srozumitelného celému společenství věřících, pořízeného v západním křesťanství k bohoslužebným účelům. Jak zdůrazňuje v bookletu B. Kabátková, nahrávka chce upozornit zejména na tuto skutečnost. Proto bylo záměrně opomenuto oněch několik málo duchovních písní vyzývajících k doslovně chápanému boji či přinášejících kritiku nehodného kléru a neutěšených poměrů ve společnosti, jež byly tradičně českou národní filologií tak vyzvedávány. Dramaturgyně nahrávky chtěla naopak představit repertoárové těžiště *Jistebnického kancionálu*, jež vidí v tvůrčím, houževnatém úsilí neznámých husitských hymnografů o obnovu celého společenství církve skrze počestění bohoslužebného zpěvu i skrze vlastní hymnografickou tvorbu, vedenou cílem zpřístupnit *Písmo svaté* všem věřícím a napomoci tak k jeho hlubšímu, niternému porozumění a osvojení (s. 13-14).

Výběr zpěvů z jistebnického kodexu pro nahrávku tedy sledoval zejména toto kritérium a nijak se přitom nenechal svázat jejich původním uspořádáním v rukopise. Vybraný repertoár, obsahující jak strofické duchovní písně (*cantiones*), tak různé útvary pozdně středověkého latinského chorálního zpěvu (tropy, sekvence, responsoria...), byl nově uspořádán do čtyř celků, nazvaných *Veźmĕte a jezte; Brány nebeské; Jezme život, pĕme život a Bohu dĕkujĭce*. První dva obsahují skladby tematicky spojené s vrcholem křesťanského církevního roku, tj. s Velikonocemi: provedou posluchače od Kristova ustanovení eucharistie na Zelený čtvrtek přes pašije Velkého pátku a radost zmrtvýchvstání Velikonoční neděle až po Kristovo nanebevstoupení a příslib seslání Ducha Svatého, kterýmižto slavnostmi velikonoční doba vrcholí. Následují, třetí oddíl nahrávky je nově vytvořeným celkem zpěvů ke všem částem mešní liturgie, jež spojuje

jedno z ústředních témat jistebnického rukopisu: obhajoba laického přijímání pod obojí a podávání přijímání malým dětem. Závěrečná část, jak napovídá její název, je pak vlastně jakousi doxologií, závěrečným díkůvzdáním, jež je zakončeno dvěma staročeskými duchovními písněmi zjevně pocházejícími ještě z předhusitské doby, avšak husity zpívané, *Buoh všemohúcí* a *Jezu Kriste, štědrý kněže*. Jako prolog pak byla na nahrávce tomuto trojdílnému celku předsazena veršovaná strofická parafráze tzv. *Apoštolského vyznání víry*. Ta zároveň zastupuje další zajímavou část zpívaného repertoáru jistebnického kodexu, jejímž cílem bylo zpřístupnit v češtině základní křesťanské modlitby, takže anonymní tvůrci těchto zpívaných skladeb je pro jejich snadnější paměťové osvojení neváhali nejen podložit melodií, ale též zasáhnout do jejich kanonického textového znění ve prospěch posílení rytmických a rýmových kvalit textů.

Součástí doprovodného bookletu je rovněž stručné pojednání muzikoložky Hany Vlhové-Wörner, v němž se lze dozvědět základní údaje o původu melodií a textů všech zpěvů nahrávky. Zmiňují se v něm rovněž hypotézy o původu jistebnického kodexu a rekonstruuji se stručně jeho dějiny, včetně hledání odpovědi na otázku, jak a kdy se tento rukopis s největší pravděpodobností pražského původu, svým vznikem spojený nejen s univerzitním prostředím, ale snad též s Emauzským klášterem, dostal do jihočeské Jistebnice u Tábora.

Nejzajímavější je však pochopitelně sama nahrávka. Každý, kdo se do ní zaposlouchá, jistě velmi rychle pochopí, že se mu zde nabízí podstatně jiný hudební a literární svět, než jaký se mu v souvislosti s *Jistebnickým kancionálem* snažila vsugerovat školní výuka: svět nesporně hudebně i slovesně kultivovaný, se zjevným intelektuálním zázemím a zřetelnou teologickou, rétorickou i hudební průpravou, velmi vydatně čerpající z *Písma svatého*, avšak na hony vzdálený rigidnímu biblismu, svět zřetelně tvůrčí, s hlubokou úctou k hymnografickému dědictví minulosti, který se však zároveň nebál odvážných experimentů. I naprostý hudební laik při poslechu nahrávky okamžitě pochopí, že chorální zpěvy jistebnického kodexu, nejednou s množstvím melismatických pasáží a značného melodického rozsahu, si pro interpretaci jednoznačně žádají školené pěvecké hlasy.

Ostatně ona volba jemných ženských hlasů vhodně koresponduje s převážně niterným, často líbezně lyrickým laděním zpívaných textů, které se nebrání ani emocionálně výrazně intimního ladění, takže např. neváhá oslovit Boha „ej, tatíčku milý z nebe“. Rozhodnutí svěřit interpretaci skladeb *Jistebnického kancionálu* právě sopránovým a altovým hlasům se nadto zřejmě nijak nevyklučuje s původním určením jistebnického kodexu. Jestliže je z jeho rubrik zřejmé, že se na české liturgii podíleli (či měli podílet) kněz, kantor, schola a skupina žáků, nabízí se v úvahu zejména model farního kostela s přilehlou školou, z níž se rekrutoval jak kantor, tak členové pěveckého sboru. Vyjdeme-li z dobové zpěvní chrámové praxe, lze předpokládat, že se u chorálních zpěvů jistebnického rukopisu zřejmě počítalo s tím, že budou svěřeny (také) chlapeckým sopránům a altům, k nimž se při zpěvu duchovních písní pravděpodobně připojovalo i shromážděné společenství věřících.

Záměr umělecké vedoucí souboru Tiburtina ensemble B. Kabátkové představit *Jistebnický kancionál* nově a jinak se rozhodně zdařil. V situaci, kdy vědecká edice *Jistebnického kancionálu* vzniká velmi klopotně a není bohužel ušetřena edičních lapsů, a především v situaci, kdy část české společnosti stále zůstává v zajetí paušálního odsudku českých husitů jako krvelačných primitivních ničitelů kulturních hodnot, je recenzovaný kompaktní disk více než užitečným uvedením do jednoho z hymnograficky a liturgicky nejpozoruhodnějších evropských rukopisů pozdního středověku. Že se při poslechu vysoce kultivované a po technické pěvecké stránce zcela suverénní interpretace českých duchovních zpěvů prvních desetiletí 15. století vnímavému posluchačstvu nabízí rovněž nevšední estetický zážitek, asi netřeba zdůrazňovat.

Jistebnický kancionál. Sound of the Bohemian Pre-reformation. Tiburtina ensemble, umělecká vedoucí Barbora Kabátková. Praha: Supraphon, 2021.

www.ipsl.cz